

William Wordsworth, Charles Dickens gibi şahsiyetler etkili olmuştur (Yûsuf Es'ad Dâğır, II, 64; M. Abdülmün'im Hafâcî, *Dirâsât*, I, 312-313).

Eserleri. Çeşitli konularda şiir ve nesir halinde çok sayıda eser veren Ebû Şâdî kırk şiir mecmuası, on beş civarında opera ve dram kaleme almıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Kaṭratün min yerâc fi'l-edebe ve'l-ictimâc* (1326, 1327), *Nekbetü Nâvârîn: Kaṣîde târîhiyye kavmiyye câmi'a* (Süveyş 1924), *Sa'd* (1927), *Dirâse edebiyye târîhiyye* (1933), *eṭ-Ṭabî'a fi şî'ri'l-Mütenebbî* (1934), *Şevretü'l-İslâm* (Beyrut 1934), *Âkîdetü'l-ulûhiyye* (1936), *Li-mâzâ ene mü'min (müslim)* (1937), *Ebû Şâdî fi'l-mehcer* (1950, 1972), *Dirâsât İslâmiyye* (1950), *Dirâsât edebiyye* (Kahire 1955), *el-İslâmü'l-hay* (nşr. Rıdvân İbrâhim, Kahire 1955), *Şu'arâ'ü'l-'Arabî'l-mu'âşırûn* (nşr. Rıdvân İbrâhim, Kahire 1958), *Kaṣâ'î's-şî'ri'l-cedîd (el-mu'âşır)* (Kahire 1959, 1965), *Yevmiyyâtü'd-Duktûr Ahmed Zekî Ebû Şâdî* (nşr. Rüks b. Zaîd el-Azîzî, Amman 1995), *Ḥadâsetü el-edebiyye, el-Edebü'l-cedîd, Mesrahu'l-edebe, Min Nâfizeti't-târîh, Aşdâ'ü'l-hayât, Kaṭretâni mine'n-neşri ve'n-naşm.* Ebû Şâdî'nin *İnhâdu terbiyeti'n-naḥl* (1926), *eṭ-Ṭabîb ve'l-ma'mel* (1928), *Terbiyetü'n-naḥl* (1930), *Memleketü'd-decâc* (1932), *Evveliyâtü'n-nihâle* (1942), *Memleketü'l-'azârâ* (1948) adlı ilmî eserleri yanında *el-Âsife* (Shakespeare'den, 1929), *Rubâ'iyâtü Ḥâfîz eş-Şîrâzî* (1931), *Rubâ'iyâtü 'Ömer el-Ḥayyâm* (1931, 1952) adlı tercümeleri de vardır. Ayrıca *el-İmâm, Ḥadâ'îku'l-Kâhire*, *Mecelletü 'ilmi'n-naḥl'd-devliyye, Mecelletü Apollo* (1932-1934), *Mecelle edebiyye, Memleketü'n-naḥl* (Kahire-İskenderiye 1930-1940), *Mecelletü'd-decâc* (1932-1933), *Mecelletü's-şînâ'âtî'z-zirâ'îyye* adlı dergileri çıkarmıştır.

Ebû Şâdî hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır: İsmâil Edhem, *Ebû Şâdî şâ'iru Mısr*; Hasan Sâlih el-Cedâvî, *Nazarât naḥdiyye fi şî'ri Ebî Şâdî*; Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *Râ'idü's-şî'ri'l-ḥadîs: Ahmed Zekî Ebû Şâdî* (Kahire 1955); a.mlf. (Abdülazîz Şeref'le birlikte), *er-Rû'ye'l-ibdâ'îyye fi şî'ri Ahmed Zekî Ebî Şâdî* (Beyrut 1991); Abdülkâdir Âşûr – Abdülhamid Fuâd, *el-Müntehab min şî'ri Ebî Şâdî*; Muhammed Abdülgafûr, *Ebû Şâdî fi'l-mizân*; Ahmed Muharrem, *Ahmed Zekî Ebû Şâdî: Şî'ruhu fi Divânî's-Şu'le* (1933). Bunların dışında

pek çok Arapça dergide ona dair makaleler yazılmıştır (Yûsuf Es'ad Dâğır, II, 64 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edebe ve'l-fen*, Dimaşk 1954-58, II, 477; Ahmed Kabbîş, *Târîhu's-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-ḥadîs*, Dimaşk 1971, s. 236-237; N. K. Kotsarev, *Pisateli Egîpta*, Moscow 1975, s. 31-34; M. M. Badawi, *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry*, Cambridge 1975, s. 116-129; Salma Khadra Jayyusi, *Trends and Movements in Modern Arabic Poetry*, Leiden 1977, II, 370-384; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebiyye*, Beyrut 1983, II, 64 vd.; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târîhi'l-edebi'l-'Arabî: el-Edebü'l-ḥadîs*, Beyrut 1986, s. 632-636; M. Abdülmün'im Hafâcî, *Dirâsât fi'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-ḥadîs ve medârisih*, Beyrut 1992, I, 312-313; a.mlf., "Medḥal ilâ dirâseti Apollo", *el-Mecmû'atü'l-kâmile li-Mecelleti Apollo*, Kahire 1998, I, 9-12; *Yevmiyyâtü'd-duktûr Ahmed Zekî Ebî Şâdî*, Amman 1995, tür.yer.; Yûsuf Halavî, *el-Mü'essirâtü'l-ecnebiyye fi's-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-mu'âşır*, Beyrut 1997, s. 12; *Vedî' Fileşîn yetaḥaddesü 'an a'lâmî 'aşrih*, Dimaşk 1424/2003, s. 62-70; Bustânî, *DM*, IV, 373-374; Pervâne Ferdâd, "Ebû Şâdî", *DMBİ*, V, 583-586; R. C. Ostle, "Ebû Şâdî, Ahmed Zaki", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, I, 45; Hamîd Mecîd Hedû, "Ahmed Zekî, Ebû Şâdî", *Mevsû'atü Beyti'l-hikme li-a'lâmî'l-'Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 45; Ed., "Abû Şâdî", *El' Suppl.* (İng.), s. 34-35; Muhammed el-Cevâdî, "Ebû Şâdî, Ahmed Zekî", *Mu.AJ*, XIV, 30-32; S. Hafez, "Abû Şâdî, Ahmed Zaki", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2007, fas. 1, s. 23.

MEHMET YALAR

EBÜ ŞEKÛR es-SÂLİMÎ

(أبو شكور السالمي)

Ebû Şekûr Muhammed

b. Abdisseyid

b. Şuayb es-Sâlimî el-Leysî

(ö. 460/1068'den sonra)

et-Temhîd adlı eserleriyle tanınan,
Mâverâünnehir bölgesi
Mâtürîdî-Hanefî âlimlerinden.

Hayatına dair kaynaklarda bilgi yoktur. Kendi eserinde verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre 460'tan (1068) birkaç yıl sonra Semerkant'ta Ebû Bekir Muhammed b. Hamza'dan fıkıh dersleri aldı (*et-Temhîd*, vr. 159^a). Araştırmacılar, kendisinin Ebû'l-Yûsr el-Pezdevî ve Ebû'l-Muîn en-Neseffî ile aynı dönemde yaşamış Hanefî-Mâtürîdî kelâmcılarından biri olduğunu kabul eder (Madelung, *Studies*, VII. makale, s. 319). Leysî şeklindeki nisbesini (*et-Temhîd*, vr. 1^b) Kâtib Çelebi yanlışlıkla Keşşî diye kaydeder (*Keşfü'z-zunûn*, I, 484). Eserinin başında ve çeşitli yerlerinde Mühtedî / Mühtedî-Billâh lakabı geçer. Bu lakap onun sonradan müslüman olduğu veya hidayetten hiç ayrılmadığı şeklinde

anlaşılabilir. Mârifet ve tevhidin esaslarına dair *et-Temhîd fi beyânî't-tevhîd* adlı eseriyile tanınan ve Hanefî-Mâtürîdî geleneğine mensup olan Ebû Şekûr'un Ehl-i sünnet mezhebine bağlı olduğunu söylemesi Mâtürîdiyye ekolüne mensup olmadığı anlamına gelmez. Çünkü Ebû Hanîfe geleneğine bağlı âlimlerin itikadî mezhebi hakkında Mâtürîdiyye adının kullanılması geç bir döneme rastlar. Nitekim aynı durum Ebû'l-Muîn en-Neseffî için de söz konusudur. Neseffî Mâtürîdiyye okulunu sistemleştirenlerden biri olmasına ve diğer Sünnî kelâm okuluna mensup olanlardan "mütekellimü ehli'l-hadîs" diye bahsetmesine rağmen benimsediği mezhebin adını Ehl-i sünnet diye zikretmiştir (*Tebşirâtü'l-edille*, I, 592; II, 571). Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin Ebû Şekûr es-Sâlimî'yi Mâtürîdiyye'nin imamı arasında göstermesi bunu teyit eder (*İşârâtü'l-merâm*, s. 91).

Kelâmî Görüşleri. Akıl bir cevher değil keyfiyeti zihin tarafından algılanamayan latif bir şeydir. Hanefî fakihlerinden bu konuda sabit olmuş güvenilir bir rivayet yoktur. Filozof ve kelâmcıların akla dair farklı tanımları bulunmakta ve bunlar içinden çıkılmayan problemler taşımaktadır. Aklın isabetli tanımı şöyle yapılabilir: Akıl kalpte (zihinde) ortaya çıkan, varlıkların bilgisine ilişkin delilleri üretip duysal alandan hareketle duyu ötesi âlemin varlığını zorunlu bilgilerle kanıtlayan bir araz yahut nitelikler (*et-Temhîd*, vr. 3^{a-b}). Ehl-i sünnet'e göre akıl kapasite herkeste aynı seviyede değildir. Mu'tezile kelâmcılarının, sorumluluğun temellendirilmesinde problem teşkil edeceği düşüncesiyle akıllar arasında farklılık bulunmadığını ileri sürmesi isabetsiz bir görüştür. Zira dinî sorumluluğun gerçekleşebilmesi için doğru ile yanlış, faydalı ile zararlıyı ayırt edilecek ve farklı seçeneklerden birini tercih etmeyi mümkün kılacak bir akıl kapasitesinin varlığı yeterlidir; bundan sonrasında ise beşerî akıllar arasında farklılıklar mevcuttur. Ebû Hanîfe'nin yaratıcıyı bilme konusunda insanın mazereti bulunmadığını söylemesi de bu tür bir akıl kapasitenin her sağlıklı insanda mevcut olduğu kabulüne dayanır (vr. 4^{a-5^a}). Aklın en büyük değeri insanın iman etmekle mükellef kılınmasını sağlayan bir unsur teşkil etmiş olmasıdır. Akıl düşünerek Allah'ın varlığına ilişkin bilgiler üretebilir. Bilginin başkasından duyulup elde edildiğini söyleyen Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin aksine insan, akıl tefekkür sayesinde evrendeki varlıklardan hareketle Allah'ın varlığına dair bilgiye ulaşabilir. Bununla birlikte insanları imanla

yükümlü tutmak için Allah'ın peygamber göndermesi de gerekir, çünkü akıl sorumluluk için tek başına yeterli değildir, ayrıca imanın sınırlarını tesbit edemez. Çocuklar dinî bakımdan ebeveynlerine tâbidir, onlar hakkında ebeveynlerinin inancına göre hüküm verilir; çocukların ebeveynleri mümin ise hükmen mümin, kâfir ise hükmen kâfir kabul edilirler; ancak bu, hukukî işlemlerin uygulanması için söz konusudur. Çocuk yaşta ölenler âhirette azap görmez, zira sorumlu olmadıklarından azaba uğratılmaları ilâhî adaletle bağdaşmaz (vr. 11^b-12^a). İlham gizli vahiydir, melekler her insana bu mânada ilhamda bulunabilir (vr. 14^a).

Hüsün ile kubhun çeşitli mertebeleri vardır, bu konuda geçerli olan tek bir kriter yoktur. Bizzat kendisi iyi olan (hasen li-aynihî) hususlar mevcuttur; Allah'a iman etmek ve ibadette bulunmak gibi. Ayrıca gördüğü iş ve yüklendiği anlam bakımından iyi (hasen li-ma'nen) olanlar vardır; cami inşa etmek, eziyet veren bir şeyi yoldan kaldırmak gibi. Kötü olan şeylerde de durum aynıdır. Bizzat kendisi kötü olanlar (li-aynihî kabîh) vardır; Allah'ı inkâr etmek, O'na ortak koşturmak, zina etmek, hırsızlık yapmak gibi. Aklın, Allah'ı inkâr etmeyi kötü bir fiil olarak nitelemesine rağmen ölüm korkusuyla baskı altında bulunan kişinin o anda Allah'ı inkâr etmesine dinin cevaz vermesi hüsün ile kubhun aklî değil dinî olduğunu gösterir (vr. 14^b-16^b). Duyuların fonksiyonu nesneleri algılamak ve her yönüyle bilmekten ibaret olup bunlar aklın bir nesneye vâkıf olmasını sağlayan araçlardır. Duyu algısı bir arazdır ve aynı mahiyette iki anda bulunmaz. Nesnelerdeki tabiat da bir arazdır.

İnsan bilgisi zaruri ve istidlâlî kısımlarından oluşur. Şüpheleri yok eden delille sabit olan istidlâlî bilgi ile zaruri bilgi arasında fark yoktur. İstidlâl yoluyla elde edilen kesin bilginin kabul edilmesi ve uygulanması gerekir. Allah'ın varlığını bilmeye dair istidlâlî bilgi O'nun varlığına işaret eden nesneler üzerinde tefekkür sayesinde elde edilir. Vahiy ve peygamberlikle ilgili bilgiler de istidlâlîdir. Bu bilgilere inanmak zaruri olup inkârı dinden çıkmayı gerektirir. Tıpkı dumanı gören kişinin yanan ateşi görmese de onun varlığından, kumaşı gören kişinin onu dokuyanının mevcudiyetinden şüphe etmesinin imkânsız oluşu gibi.

Allah'ın Varlığı ve Sıfatları. Arazların hâdis olması cevherlerin, dolayısıyla âlemin de hâdis olmasını gerektirir, çünkü muhdis olmadan hudûs gerçekleşmez; şu halde hâdis olan âlemin bir muhdisi

vardır, o da Allah'tır. O, kadîm ve diri olan bir varlıktır, kıdem ise O'nun sıfatıdır. Evrenin kendi kendine meydana gelmesi mümkün olmadığı için Allah kadîmdir. Allah'ın zâtı cevher, sıfatları da araz değildir, bu sebeple bir yere ve mekâna muhtaç değildir. Allah cinsi bulunan bir varlık olmadığından benzeri ve dengi de yoktur. Bundan dolayı ilâhlık iddiasında bulunan bir insanın bu iddiasının yanlışlığı herkesçe bilinir. Zira insanın tanrı olamayacağı kendi özelliklerinden hareketle anlaşılır (vr. 40^{a-b}). Ehl-i sünnet âlimleri Allah'ın ilim, irade, kudret, hayat, sem', basar, kelâm ve tekvin sıfatlarının bulunduğu kabul etmekle birlikte aslında O'nun sıfatları tek bir sıfattan ibaret olup sayı ile anlatılamaz. Allah'ın sıfatları zâtından ayrı veya zâtıyla aynı olan şeyler değildir, aslında sıfatları "şey" diye nitelemek doğru değildir ve ayrı varlıklar konumunda kadîm olduklarından söz edilemez. Hatta O'nun evreni yaratmadan önce yaratıcı, ibadet edenleri yaratmadan önce mâbud, canlıları yaratmadan önce râzık olmadığını söylemek imanla bağdaşmaz. Tekvin, mükevvinin fiili olup vuku bulduğu anda mükevvinde ayrılır. Allah'ın varlık ve olayları vukuundan önce bilmediğini söylemek ulûhiyyete aykırıdır ve kişinin küfre düşmesine sebebiyet verir. Çünkü Kur'an'da henüz vuku bulmayan olayları Allah'ın önceden haber verdiği bildirilmiştir. İnsanlardan kimin mümin, kimin kâfir olacağını Allah önceden bilir. Bu bilgi kişinin müminken kâfir ve kâfirken mümin olmasını da içerir (vr. 137^a-138^b). Cenâb-ı Hakk'ın müminlere kâfirlerden farklı ilâve lutfu vardır, bu da onları hidayete erdirip imana sevk etmesidir. Ehl-i sünnet'e göre Allah'ın adalet sıfatı şu unsurları içerir: O zerre miktarı zulmetmez, kullarının yaptığı iyilikleri zerre miktarı eksiltmez, günah işlemeyen hiçbir kuluna azap etmez, hiçbir kuluna bir amacı ve hikmeti yokken elem vermez, mâsiyet işleyen kuluna zulmetmez, hiçbir kuluna üstesinden gelemeyeceği sorumluluğu yüklemeyiz (vr. 42^a-49^b). Allah kullarını imana veya inkâra zorlamaz. İnsanlara ait fiilleri kendilerinin yarattığını veya nesnelerdeki yaratılış özelliklerinin belli sonuçları meydana getirdiğini ileri sürmek Allah'tan müstağni olmak anlamına geldiğinden asla kabul edilemez (vr. 127^a).

Nübüvvet. Hikmet Allah'ın insanlara peygamber göndermesini gerektirir; çünkü Allah'ın, kullarını başı boş bırakıp onlara buyruklarını ve doğru yolu bildirmemesi mümkün değildir. Bütün insanların, suç

işleyenlerin uyarılıp gerekli şekilde cezalandırılması, iyilik yapanların teşvik edilmesi, yaratana şükredip ibadet edilmesi, bütün inanç ve davranışlara âhirette karşılık verileceği konularında bilgilendirilmesi gerekir. İnsanların görüş ve anlayışları arasındaki farklılığı akıl tam olarak bilemez. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin, peygamberlerin nübüvvetten önce peygamber olmadıklarını ve günah işlemekten korunmadıklarını iddia etmesi isabetli değildir, buna karşılık Allah elçilerinin nübüvvetle görevlendirilmeden önce de peygamber ve mâsum olduklarını ileri süren Mâtürîdîler'in görüşü daha isabetli kabul edilir. Zira Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın henüz çocukken peygamber kılındığı, Resûl-i Ekrem'in yaratılmadan önce de peygamber olduğu bildirilir. Eğer peygamber nübüvvetten önce küçük veya büyük günah işlemekten korunmasaydı fâsıkların da aynı makama yükselmesi gerekirdi. Bununla birlikte peygamberden unutmaya ve yanılmaya (zelle) sâdir olabilir (vr. 57^b-62^a, 74^a). Peygamberler, Allah'ın kendilerinin elinde yaratacağı mucize sayesinde bilinir. Sahte peygamberin elinde hârikulâde olayların vuku bulması imkânsızdır.

Velîlerden zuhur eden keramet, peygamberin gösterdiği mucizenin imkânını ortaya koyduğu gibi aynı zamanda onun bir mucizesi sayılır. Nübüvvetten önce peygamberlerden zuhur eden hârikulâde olaylar da keramet gibi kabul edilebilir, çünkü peygamber nübüvvetten önce velîdir. Eğer keramet mümkün olmasaydı peygamberin elinde nübüvvetten önce de zuhur etmemesi gerekirdi. Velînin velâyeti bilinmeyeceği gibi herhangi bir kişi velîlik iddiasında da bulunamaz. Peygamberlik ölümle sona ermez ve günah işlemek peygamberlikten mahrum kılınmayı gerektirmez (vr. 69^a-71^a).

Şeriat sahibi olan peygamberler Âdem, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, İsa ve Muhammed'dir. İdrîs, Allah'ın kitap gönderdiği ilk peygamber olup kendisine indirilen kitap otuz üç sayfadır (vr. 169^b). İdrîs peygamberin beş öğrencisi mevcuttu: Ved, Süvâ, Yegûs, Yeûk, Nesr (vr. 170^a). Ölümünden sonra insanlar onların putlarını yaparak zamanla tapmaya başlamış, bu durum Nûh peygamber devrine kadar devam etmiştir. Mu'tezile âlimlerine göre Âdem peygamber değildir ve şeriat getirmemiştir. Ancak böyle bir iddia kişiyi dinden çıkarır. Çünkü Allah, Âdem'e Cebrâil vasıtasıyla vahyettiği gibi doğrudan hitap etmiş, ona dünyaya inmesini, evlenmesini, kurban kesmesini ve

tavaf etmesini emretmiştir (vr. 74^a). Allah Âdem'e hükümler öğretmiş, bunların bir kısmını daha sonra neshetmiştir. Suhuf verilen peygamberler kendilerinden öncekilerin şeriatına tâbi olmuştur. Yahudi ve Mecûsîler'in aksine müslümanlar, şeriatların hem kendilerinde hem de içerdikleri bazı hükümlerde Allah tarafından değişiklik yapılabileceği ve fiilen değiştirildiği konusunda ittifak etmiştir (vr. 76^a).

İnsanların içinden gelen peygamberler meleklerin resullerinden üstündür, buna mukabil meleklerin resulleri sıradan müminlerden faziletlidir; melekler ise peygamberler dışında kalan müminlerden daha üstündür (vr. 13^{a-b}). Kur'an'daki müteşâbih âyetlerin te'vil edilmesi gerekli değildir, çünkü Hz. Peygamber'den bu konuda herhangi bir bilgi intikal etmemiştir. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Kur'an'da mânasını yalnızca Allah'ın bildiği âyetler müteşâbihat kısmını teşkil eder.

Kişinin âhirette kurtuluşa erebilmesi için Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanması gerekir. Âhir zamanda nüzûl edecek olan İsmâ'nın peygamberliği de vefatına kadar sürecektir. Bazı Şîîler'in Hz. Ali'nin Resûlullah'ın nübüvvetine ortak olduğunu iddia etmeleri İslâm'dan çıkmaya yol açan bir inanıştır (vr. 103^a). Bu konuda Resûlullah'ın Hz. Ali'ye söylediği, "Mûsâ'ya nisbetle Hârûn'un konumu ne ise bana nisbetle senin konumun da odur" anlamındaki söz delil getirilmişse de bunu Ali'nin peygamberliğine delil saymak doğru değildir, çünkü sahih bir hadiste belirtildiğine göre Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyecektir. Resûl-i Ekrem'in Mekke'den Kudüs'e kadar olan bedenî yolculuğunu Mu'tezile de kabul etmiştir. Kesin bir nassa dayanması bakımından bunu inkâr eden kişi kâfir sayılır (vr. 105^b-106^a).

Kelâm-ı Lafzî-Kelâm-ı Ma'nevî. Mâtürîdîler'e göre Kur'an, Allah tarafından Hz. Peygamber'e indirilen, sayfalarla yazılmış, kulaklarla duyulmuş, lafızlarla okunmuş ve ezberlenmiş olan ilâhî bir kitaptır. Eş'arîler'e göre ise Kur'an Allah'ın zâtında mevcut, O'ndan ayrılmayan, dolayısıyla münzel olmayan, kulaklarla duyulmayan, ezberlenemeyen ilâhî kelâmdır. Bu meseledeki ihtilâf "kelâm" kavramının tanımıyla ilgilidir. Eş'arîler kelâmı "Allah'ın zâtında mevcut olup O'ndan ayrılmayan mâna" diye tanımlarken Mâtürîdîler, "telaffuz eden tarafından anlaşılan lafız ve mâna" şeklinde tarif ederler. Kur'an-ı Kerîm'de Cebrâîl'in âyetleri Resûlullah'ın kalbine indirdiğinin beyan edilmesi (eş-Şuarâ

26/193-194) bu görüşü doğrular. Eğer Kur'an Allah kelâmı olmasaydı hiç kimse için bağlayıcı bir delil teşkil etmezdi. Ehl-i sünnet'e göre Kur'an'ın toplanmasına Halife Ebû Bekir zamanında başlanmış, fakat savaşlar yüzünden bu iş tamamlanamamış, Ömer döneminde bir kısmı daha toplanmış, Osman zamanında eksik kalan kısımlar tamamlanıp cem' işi bitirilmiştir. Ashap da bu metnin Hz. Peygamber'in kendilerine tebliğ ettiği Kur'an olduğu hususunda icmâ etmiştir. Hz. Ali'nin ise yalnız kendisi için Kur'an'ı cemetttiği (mus-haf) nakledilir (vr. 81^b).

Âhiret Halleri. İnsan ruh ve bedenden oluşur; ancak ruhun Allah'tan bir parça olarak kabul edilmesi mümkün değildir; aksi takdirde kişinin yaptığı bütün kötülüklerin Allah'a ait olması gerekir. Peygamberlere ruh üfleyen Rûhulkudûs'tür. Hayatın sebebi olan ruh yaratılmış olmakla birlikte yok olmaz. Ölümün ardından müttakilerin ruhları illiyîne (nimet yurdu), inkârcı ve günahkârların ruhları siccîne (azap yurdu) gider, kıyamet kopunca da kişinin diriltileceğine iade edilir (vr. 20^b-21^b). Mu'tezile kelâmcılarına göre ölümden sonra diriltilecek olan beden dünyadaki beden değil yeni bir bedendir, çünkü dünyadaki beden toprakta çürüyüp yok olmuştur. Ehl-i sünnet'e göre ise âhirette diriltilecek beden dünyadaki beden aynısıdır, zira Allah yok olan beden aynısını yaratabilir. Mu'tezile kelâmcıları kabirde cesedin ve ruhun azap yahut nimet hissetmesini mümkün görmemiştir, diğer âlimler ise kabir azabı ve nimetinin naslarla sabit olduğunu ve bunun Allah'ın kudreti dahilinde bulunduğunu söyler. Mu'tezile'ye göre kâfirler ve fâsıklar cehenneme, müminler ise cennete girecektir; cennete veya cehenneme girenler bir daha oradan çıkamayacaktır. Ehl-i sünnet'e göre ise müminler dahil bütün insanlar cehenneme girecek, ancak müminler oradan kurtarılacak, kâfirler ise bırakılacaktır. Çünkü Kur'an-ı Kerîm'de herkesin cehenneme gireceği, daha sonra müminlerin kurtarılacağı, zalimlerin ise diz çöktürülmüş durumda orada bırakılacağı belirtilmektedir (Meryem 19/71-72).

Tekfir. İman kalben inanıp bunu dille ifade etmektir. Küfür "nimete teşekkür etmemek" anlamına geldiğinden onun bazı naslarda bu şekilde te'vil edilmesi mümkündür; buna göre ilâhî buyruklara itaat etmeyenler kâfir sayılmaz (vr. 87^a-88^b). İnsanlardan alınan misâk aklı olmayıp bedenlere yöneliktir. Günah işleyenlerin imanı ölüm anı gelince gayb

âlemini müşahade esnasında yok olabilir. Oyun oynamayı, raksetmeyi, şarkı ve şiir söylemeyi mubah gören kâfir değil fâsık olur, zira bunların haram oluşu haber-i vâhidle sabittir. Ancak nasla veya nassın delâletiyle, mütevâtir haberle ya da icmâ-ı ümmetle sabit olan her yasak kesinlikle haram olup bunların işlenmesi kişinin daha önceki dinî konumunu ortadan kaldıırır, bunu inkâr eden de kâfir olur. Haber ve kıyasın delil olmadığını söyleyen kimse de küfre düşer. Bir hüküm kıyasla veya ümmetin üzerinde ittifak ettiği bir haber-i vâhidle sabit olmuşsa bunu inkâr eden icmâi inkâr etmiş sayıldığından kâfir olur (vr. 134^b-135^a). Dünyada işlenen suçlar için uygulanan cezalar, ayrıca hastalıklar suçun günahını temizler.

Hilâfet. Müslümanların devlet başkanı seçmeleri dinî bir yükümlülüktür. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashap ilk iş olarak bu meseleyi ele almıştı. Ebû Bekir'in halife olması gerektiğini Hz. Ali de söylemiş ve Resûl-i Ekrem'in Ebû Bekir'i namaz kıldırmak gibi bir işle görevlendirmesini, onun dünya işlerini yürütmek için de halife seçilmesine bir delil kabul etmiştir. Ali'nin Ebû Bekir'i halife olarak benimsediğini, onun emrinde savaşlara katılıp ganimetten pay alması ve kendisine ayrılan câriyeyi kabul etmiş olması bu hususu kanıtlar, bu sebeple aksini iddia eden Şîî görüşü geçersiz sayılır (vr. 143^b-144^b). Dinde müctehid mertebesine yükselen âlimlerin yaptıkları icthada diğer müslümanların uyması gerekir. Ümmetin icmâi de bağlayıcı bir delil teşkil eder. Çünkü Kur'an'da ümmetin şahitliği delil kabul edilmiş, Hz. Peygamber de ümmetin sapıklık üzere icmâ etmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca mucizelerin kanıtlanması da ümmetin icmâna dayanır.

Ebû Şekûr es-Sâlimî, farklı ve ilginç rivayetlere yer verdiği eserinde rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü söylemiş, hatta bu sırada ondan aldığını ileri sürdüğü bir hadisi de nakletmiştir (vr. 136^b). Ona göre Allah'ın gönderdiği dini Ehl-i sünnet mezhebi temsil eder. Ehl-i sünnet'ten ayrılan veya başka bir mezhebi benimseyen kimse doğru yoldan çıkar, dolayısıyla cehennem ehlinde olur. "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır" meâlindeki âyet de (Âl-i İmrân 3/105) bunu teyit eder. Bu konuda, "Allah'ın yardımı cemaatle birliktedir"; "Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez"; "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, bunların biri dışında kalan fırka mensuplarının

hepsi cehennemliktir, bu fırka da Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'tır" anlamındaki hadisler de ayrı bir delil teşkil eder (vr. 154^b). Ehl-i sünnet mezhebi ašhap, tâbiîn ve te-beu't-tâbiîn çoğunluğunun benimsediği bir yoldur. Bunları da Ebû Hanîfe ve öğrencileriyle Şâfiî ve öğrencileri temsil eder. Ebû Hanîfe, Ehl-i sünnet mezhebini şöyle tanıtmıştır: "Ehl-i sünnet Nâsibe ile Râfıza, Cebriyye ile Kaderiyye, Müşebbihe ile Muattıla arasında bulunan ve denge esasına dayanan mutedil bir mezheptir". Yine Ebû Hanîfe kendini ašhabın, hatta peygamberlerin tâbi olduğunu söylediği "Mürchie merhûme" mezhebine nisbet etmiş, buna karşılık günahın iman sahibine zarar vermediğini iddia eden Mürchie grubunun ise lânetlenmesi gerektiğini belirtmiştir (vr. 165^a). Bid'at haram olduğundan bid'at ehline lânet etmek câizdir, hadis rivayetlerinde de bu konuya dikkat çekilmiştir. Kur'an'la sabit olmuş hususlara aykırı düşün bid'atları benimseyenler tekfir edilir, ancak haber-i vâhid yahut kıyas yoluyla belirlenen inançlara muhalefet edenler tekfir edilmez (vr. 158^a). Gerçeğin ortaya çıkması için bid'at ehliyle münazara etmek câizdir. Hz. Ali hakkındaki inançları yüzünden Râfıziler'in kâfir olduğuna işaret eden âyet ve hadisler mevcuttur. Mütakaşşife'nin (Mâverâünnehir bölgesinde bazı âlimlerce Mutasavvife'ye verilen isim) aksine Hüseyin b. Ali hilâfet talebinde haklıdır, dolayısıyla mazlum olarak öldürülmüştür. Abbâsî halifeleri meşrû olup icraatları dine uygundur.

Ebû Şekûr es-Sâlimî'nin, eserinde sık sık atıflarda bulunduğu Ebû Hanîfe'nin ilmî geleneğine bağlı bir kelâmcı olduğunu söylemek mümkündür. Onun muhalif mezhep mensuplarını tekfir etmesi dikkat çekici bir özelliktir. Wilferd Madelung tarafından Mâtürîdî okuluna mensup kelâmcılar arasında gösterilmesine rağmen Ebû Şekûr'un Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye herhangi bir atıfta bulunmaması düşündürücüdür. Onun günümüze ulaşan tek eseri olan *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd* on bir bölüm halinde ele alınabilir. Birinci bölümde akıl ve buna dair meselelere yer verilmiş, ikinci bölümde duyular ve bunlara konu olan varlık alanı incelenmiş, üçüncü bölümde Allah'ın varlığı ve birliği, dördüncü bölümde ilâhî sıfatlar meselesi tartışılmıştır. Beşinci bölüm isim-müsemma bahsine dairdir. Altıncı bölümde nübüvvet ve Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle ilgili meseleler konu edilmiş, yedinci bölümde bilgi-iman ilişkisi ve imana dair konular irdelenmiştir. Sekizinci

bölüm imanın şartları, dokuzuncu bölüm şeriatlar ve din, onuncu bölüm hilâfet ve emirlik konuları hakkındadır. On birinci bölümde Ehl-i sünnet ve ehl-i bid'at ile diğer dinlere dair kısa bilgiler verilmiştir. Daha önce Hindistan'da basılan (Delhi 1309) *et-Temhîd* üzerine doktora tezi hazırlayan Ömür Türkmen metni tahkik ederek burada mevcut kelâmî görüşleri Ebû Hanîfe'nin görüşleriyle karşılaştırmış ve bu çalışma İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından neşre hazırlanmıştır (thk. Ömür Türkmen, Ankara-Beyrut 2017). Nûreddin er-Rânîrî, *et-Temhîd*'den yararlanıp *et-Tibyân fî ma'rifeti'l-edyân* adlı bir eser telif etmiştir (*Dîa*, XXXIII, 256). Kaynaklarda Ebû Şekûr es-Sâlimî'ye ayrıca *Kitâbü'l-Mî'râc* adlı bir eser nisbet edilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1460).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 525, tür.yer.; Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Tebşîratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 2004, I, 592; II, 571; *Keşfü'z-zunûn*, I, 484; II, 1460; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm min 'ibârâtü'l-ilmâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 91; Brockelmann, *GAL*, I, 419; Sezgin, *GAS*, I, 744; W. Madelung, *Religious Schools and Sects in Medieval Islam*, London 1985, II, 117, 121, 125-126; a.mlf., *Studies in Medieval Muslim Thought and History* (ed. S. Schmidtke), Burlington 2013, VII. makale, s. 319; İsmail Hakkı Göksoy, "Nûreddin er-Rânîrî", *Dîa*, XXXIII, 256; U. Rudolph, "Abû Şhakûr al-Sâlimî", *The Encyclopedia of Islam Three*, Leiden 2009, fas. 3, s. 32-33.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

EBÛ UBEYDE,
Müslim b. Ebû Kerîme
(أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة)
(ö. 145/762)

İbâziyye'nin
gelişmesinde etkili olan
âlimlerden biri.

İran asıllı olduğu tahmin edilmektedir. Seksen yıl yaşadığı konusundaki rivayetler dikkate alındığında 65 (685) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Temîm kabilesinin âzatlî kölesi yahut Urve b. Üdeyye'nin hizmetçisiydi. Boyu kısa olup bir gözünün görmediği, meyve ve sebze kurutup geçimini sağladığı, bu sebeple "Kaffâf" lakabı ile anıldığı belirtilir (Câhiz, I, 347; III, 265; Şemmâhî, I, 191-193, 196). Basra'da yetişen Ebû Ubeyde ılımlı ve uzlaşmacı bir âlim olan Câbir b. Zeyd'den hadis, fıkıh ve akaid okudu, bu arada Ca'fer b. Semmâk gibi âlimlerin derslerine devam etti. Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Mücâhid

b. Cebr ve Ebû Nûh Sâlih ed-Dehhân'dan hadis rivayet etti. Uzun süren tahsil hayatından sonra kırk yaşlarında öğretim faaliyetine başladı. İlmî birikimi açısından ilk İbâzî âlim ve fakihlerinden kabul edilir. İbn Sellâm el-İbâzî'nin, "Câbir'den sonra ašhabımızın fakihlerinin büyüklerindendir" şeklindeki sözleri (*Bed'ü'l-İslâm*, s. 110) onun mezhepteki yerini ortaya koyar. Hocası Câbir b. Zeyd'in, Abdurrahman b. Eş'as isyanına katıldığı gerekçesiyle Emevîler tarafından Uman'a sürgün edildiği dönemde Ebû Ubeyde, Irak Valisi Haccâc tarafından fikirlerinden ötürü bir süre hapsedildiyse de Haccâc'ın ölümü üzerine hapisten çıktı. Hocasının 93 (712) yılında ölümünün ardından Basra İbâzî cemaatinin liderliğini üstlendi ve ilk iş olarak İbâzî davet ehlinin önde gelen kadrosunu düzenledi. Hocasının düşüncelerini benimseyen Ebû Ubeyde, Basra İbâzîleri'ni dikkatli bir şekilde yönlendirmeyi başardı. Emevî idarecilerinin gazabına hedef olmamak için onlara karşı esnek bir tutum sergiledi.

II. Yezid döneminde halifenin sert tutumu sebebiyle İbâzîler arasında yeniden ortaya çıkmaya başlayan ihtilâlcı unsurları onaylamayan Ebû Ubeyde doğrudan siyasî iktidara karşı harekete geçmeyi doğru bulmuyordu. Bu tavriyla, Emevîler'in son ve Abbâsîler'in ilk dönemlerinde İbâziyye'nin başarısında büyük rol oynadı. Bir süre sonra bazı tahrikler yüzünden Basra İbâzîleri'nin parçalanmasından endişe edip yeniden teşkilâtlanma çabası içine girdi. Kendisi, Basra İbâzîliği'nin propaganda ve eğitim merkezi olması fikrinden hareketle çeşitli bölgelerde ortaya çıkan İbâzî ayaklanmalarını destekleyerek Emevî Devleti'nin kalıntıları üzerinde bir İbâzî hilâfeti kurmayı hedeflemektedir. Bundan dolayı bir âlimler teşkilâtı oluşturdu, malî ve askerî işleri kendisine yakın bir isim olan Ebû Mevdûd Hâcib et-Tâî'ye havale ederken dinî görevleri bizzat üstlendi (Dercînî, II, 248-249; Şemmâhî, I, 197-198).

Basra'nın bir yönetim ve eğitim merkezi olması fikrini gerçekleştirmek için Ebû Ubeyde "hameletü'l-ilm" / "nakaletü'l-ilm" gibi isimlerle anılan geniş bir öğrenci teşkilâtı kurdu. Değişik yerlerden Basra'ya gelen zeki öğrencilerden teşekkül eden bu ilim taşıyıcıları Ebû Ubeyde'nin derslerine devam edip İbâzî inanç ve uygulamalarını öğreniyor, ardından fikirlerini yaymak üzere ülkelerine dönüyor, belli bir taraftar kitlesi edindikten sonra gizlenme ihtiyacı duymadan zuhur halini ilân ediyorlardı. Böylece pek çok kişi öğrendiği ilimleri İslâm dünyasının çeşitli